CZU: 81`25=00:821.521-1

METAMORFOZA OPEREI POETICE JAPONEZE DIN PERIOADA NARA PÂNĂ ÎN PREZENT: ABORDARE TRADUCTOLOGICĂ

Mihaela IOVU
Școala Doctorală Științe Umaniste și ale Educației, USM
https://orcid.org/0000-0002-6796-0503

Rezumat: Forma poeziei japoneze a evoluat semnificativ de la perioada Nara (710-794) până în prezent, reflectând schimbările culturale și sociale ale Japoniei. În perioada Nara, forma dominantă de poezie a fost *waka* (sau *tanka*), adesea concentrată pe teme naturale și romantice. În timpul perioadelor următoare au apărut alte tipuri și în cele din urmă, *haiku* în perioada Edo (1603-1868). *Haiku* a devenit cunoscut prin concentrarea sa pe imagini sugestive și natura. Astăzi, poezia japoneză include o varietate de forme, de la cele tradiționale până la forme moderne și libere, care adesea reflectă teme contemporane și stiluri globale, evidențiind o diversitate și o fluiditate ce permite poeților să navigheze între tradiție și inovație. În prezenta lucrare vom analiza exemple de opere din diverse perioade simultan analizând traducerile acestora în limbile română, engleză și franceză.
Cuvinte-cheie: *operă poetică, traducere poetică, waka, tanka, haiku, Nara, Heian, Edo, Matsuo Basho*

Abstract. The form of Japanese poetry has evolved significantly from the Nara period (710–794) to the present day, reflecting the cultural and social changes of Japan. During the Nara period, the dominant form of poetry was waka (or tanka), often focused on themes of nature and romance. In subsequent periods, other forms emerged, eventually leading to the rise of haiku during the Edo period (1603–1868). Haiku became renowned for its focus on evocative imagery and nature. Today, Japanese poetry encompasses a variety of forms, from traditional to modern and free styles, often reflecting contemporary themes and global influences, highlighting a diversity and fluidity that allow poets to navigate between tradition and innovation. In this study, we will analyse examples of works from various periods while also examining their translations into Romanian, English, and French.
Key-words*: poetic work, poetic translation, waka, tanka, haiku Nara, Heian, Edo, Matsuo Basho*

1. Istoria operei lirice japoneze

Acest studiu analizează evoluția poeziei japoneze, evidențiind legătura sa profundă cu contextul istoric și cultural al Japoniei. Poezia reflectă schimbările politice, sociale și filosofice care au modelat identitatea națională, oferind perspective asupra transformărilor statului. Înțelegerea operei lirice și crearea unor traduceri exacte necesită cunoașterea influențelor și a contextului în care au fost create, demonstrând legătura indisolubilă dintre poezie și istorie.

Au fost selectate câteva exemple de poezii japoneze pentru a explora contribuțiile semnificative ale unor poeți remarcabili din Japonia, ale căror creații au avut un impact profund asupra tradiției lirice japoneze. De la maeștrii haiku-ului, precum Matsuo Basho, Yosa Buson și Kobayashi Issa, care au transformat această formă poetică scurtă prin imagini sugestive și o conexiune profundă cu natura, până la poeți contemporani ce experimentează noi forme și teme inovatoare. Fiecare autor inclus a adus o perspectivă distinctă, reflectând contextul cultural, istoric și filosofic al vremurilor lor, inspirând în continuare generații de cititori și scriitori.

Analiza acestor figuri emblematice oferă nu doar o înțelegere mai clară a evoluției poeziei japoneze, ci și a modului în care identitatea națională și sensibilitățile culturale ale Japoniei au fost transmise prin intermediul creației lirice de-a lungul istoriei. Iar analiza modului în care aceste texte poetice au fost traduse, precum și strategiile la care s-a recurs demonstrează ideea că: „lipsa de echivalente pentru anumite lexeme încă nu înseamnă că traducerea este cu totul imposibilă.” [1, p.232].

1.1 Perioada arhaică și Nara (710-794)

Poezia japoneză își are rădăcinile în perioada Nara (710–794), când curtea imperială a Japoniei a început să promoveze creațiile de tip *waka*, cunoscute astăzi sub denumirea de *tanka*. Aceste poezii erau scurte, compuse din 31 de silabe dispuse în cinci versuri (5-7-5-7-7) și explorau frecvent teme legate de natură, iubire sau melancolie. Cele mai notabile exemple ale acestui gen au fost realizate de figuri proeminente ale epocii, precum împărați, prinți, prințese și doamne din aristocrație [2, p.12].

Pentru început analizăm versiunile în română și engleză ale două *waka* scrise de **Prințesa Iwa**, cunoscută ca Iwa no Hime no Mikoto, soție a lui Nintoku, al 16-lea împărat al Japoniei. Renumită pentru înțelepciunea sa, a scris *waka* ce reflectau viața la curte și relațiile personale. O poveste celebră descrie dezamăgirea sa când află că împăratul a luat o concubină, iar această experiență a inspirat o poezie profund emoționantă, evidențiindu-i talentul literar și sensibilitatea [3, p.189].

Călugărul Mansei, cunoscut și ca Gyōkai, a fost un poet și călugăr budist remarcabil din perioada Nara (710–794). Poeziile sale, influențate de budism, îmbină teme religioase despre natură și viața cotidiană. Una dintre creațiile sale este inclusă în *Manyōshū*, cea mai veche antologie de poezie japoneză, unde se remarcă prin profunzimea spirituală și sensibilitatea față de impermanența vieții, un concept central în budism.

Aceste două personalități selectate au jucat un rol semnificativ în istoria țării Soarelui Răsare nu doar din punct de vedere al literaturii. Observând creațiile acestora, reușim să formulăm câteva caracteristici. Acestea sunt poezii de tip *waka*, cu o formă obișnuită sau extinsă, în textul propriu-zis al poeziei fiind menționate elemente ale naturii precum: munți, cer, lună, stâncă, rădăcini, spice, valuri, însă accentul principal în constituie emoțiile și o întrebare vitală pentru eul liric. În cazul călugărului se urmăresc întrebări existențiale „ Ce este viața?” ce își iau începutul în doctrinele budiste. Această religie în perioada Nara abia a fost introdusă, iar literatura a jucat rolul unei unelte de răspândire a ideologiei.

Operele lirice ale doamnelor nobile exprimă emoții legate de relațiile lor și statutul privilegiat care le permitea să scrie. Traducerea corectă a pronumelui „君” (kimi), care înseamnă „tu” și sugerează o adresare mai intimă, este esențială pentru a păstra autenticitatea poeziei. În traducerile românești și engleze, „*kimi*” a fost redat ca „stăpâne” sau „my Lord”, evidențiind dominanța destinatarului, dar pierzând tonul personal și profund al originalului. Această alegere influențează percepția cititorului asupra relației descrise în poezie.

1.2 Perioada Heian (794-1185)

În perioada Heian (794-1185), tanka a devenit forma principală de poezie, fiind cultivată de poeți renumiți precum Ono no Komachi și Ki no Tsurayuki, care au contribuit la crearea

faimoasei antologii „Kokin Wakashū”. Poezia din această epocă a fost influențată de tradițiile chineze, dar a dobândit o identitate proprie, concentrată pe estetica „*yugen*” (mister profund) și „*mono no aware*” (conștientizarea efemerității). Aceștia sunt printre reprezentanții de seamă ai poeziei din perioada Heian [4, p.56].

Ono no Komachi, o poetă legendară din perioada Heian, este admirată atât pentru frumusețea, cât și pentru talentul său poetic remarcabil. Lucrările sale se remarcă printr-o intensă expresivitate emoțională, abordând teme precum iubirea, dorința, pierderea și efemeritatea timpului. Poeziile sale impresionează prin imagini sugestive și un limbaj simplu, dar profund, care reușește să transmită cu intensitate trăirile umane.

Ki no Tomonori este cunoscut pentru poeziile ce explorează teme precum efemeritatea vieții și frumusețea schimbătoare a naturii, adesea cu o eleganță formală tipică perioadei Heian. Deși multe dintre poemele lui Ki no Tomonori sunt păstrate în diverse antologii imperiale, se cunosc relativ puține detalii despre viața sa personală [5, p.207].

Ilustrând aceste exemple de poezie creată în perioada Heian, descoperim că tipul *waka* continuă să prevaleze. În comparație cu poeziile din perioada precedentă acestea sunt mai puțin dramatice, nu au un destinatar exact căruia i s-ar adresa o întrebare sau transmite un mesaj, iar traducerile redau acest detaliu foarte bine. Poate fi observat faptul că în versiunea originală în limba japoneză nu sunt utilizate semne de punctuație sau litere majuscule, acesta constituind un specific al limbii japoneze. La această etapă unii traducători contribuie prin adăugarea acestora sau preferă să păstreze totul foarte simplu, precum se întâmplă în exemplul de mai sus din limba română și engleză.

Un alt detaliu interesant este faptul că în limba japoneză substantivele nu au genuri, respectiv nici adjectivele nu se modifică. În „*Sînt slabă și singură*” traducătorul a luat în considerare faptul că Ono no Komachi este femeie și a acordat corespunzător. Însă în exemplul „*Am lăsat-o singură, depărtată* ” s-a realizat același lucru, procedeul fiind destul de riscant, observăm că în varianta engleză versurile au fost parafrazate în așa fel încât nu a fost necesară o precizare de acest tip. În cazul în care traducătorul posedă informație suficientă și cunoaște circumstanțele creării operei, persoana căreia i-a fost adresată, este lăudabilă o astfel de precizare, însă este cu mult mai simplu o parafrazare și evitarea acordului de gen, dat fiind faptul că în limba japoneză pentru plural nu există o conjugare a verbelor sau sufixe pentru substantive și adjective.

1.3 Perioada Kamakura și Muromachi (1185-1573)

În perioadele Kamakura și Muromachi (1185-1573), poezia s-a diversificat, incluzând *renga* (poezie în lanț), o formă colaborativă în care mai mulți poeți compuneau versuri pe rând. Această practică a evoluat ulterior în haikai, care a dus la nașterea haiku-ului, o formă de 17 silabe (5-7-5), apreciată pentru simplitatea și impactul său evocator. Vom prezenta în continuare câteva exemple de poezii din această perioadă.

Taira no Tadanori (1144-1184) a fost un samurai și poet japonez din perioada Heian, membru al puternicului clan Taira (Heike). Tadanori este cunoscut atât pentru abilitățile sale de războinic, cât și pentru talentul său poetic, fiind considerat un exemplu clasic de „*bunbu ryodo*” (echilibrul dintre războinic și literat). Tadanori a murit în bătălia de la Ichi-no-Tani în 1184. Moartea sa a fost considerată tragică, iar legendele despre viața și moartea sa continuă să fie rememorate în literatura japoneză, subliniind combinația sa unică de virtuți samurai și

sensibilitate poetică. Următoarea operă se regăsește în culegerea „*Japanese Death Poems*”(Poezii japoneze de moarte).

Arakida Moritake (1473–1549) a fost un poet japonez și preot șintoist din perioada Muromachi (1336-1573), cunoscut pentru contribuțiile sale la poezia *haikai no renga*, o formă timpurie a *haiku*-ului. Moritake este renumit pentru poezia sa despre natură și a fost unul dintre primii poeți care au experimentat cu stilul de *haikai*, folosind umorul și elementele din viața cotidiană în compozițiile sale. Unul dintre poemele sale celebre vorbește despre o frunză căzută pe care o confundă cu o fluture care se odihnește, fixând atenția sa asupra detaliilor mici și frumusețea efemeră a naturii.

Aceste exemple ilustrează modificări nu doar ale formelor poeziei, dar și a conținutului și scopului creării acestora. Bineînțeles, nobilimea și familia imperială continuă să contribuie cu creații la literatura națională, însă și persoane precum samuraii, ce apar ca pătură socială în acea perioadă, își pot exprima gândurile și reieșind din faptul că acestea duceau un mod de viață diferit, participând în lupte și respectând un șir de valori asociate cu demnitatea și devotamentul, mesajul unor astfel de opere se deosebește. Acest context joacă un rol important în traducere.

Un rol incontestabil îl are Arakida Moritake, ce a pus bazele poeziei haiku, pentru care Japonia este cunoscută în prezent. Este curios faptul că traducerea poeziei acestuia în limba română aduce o abundență de cuvinte ce conțin consoana „f”, creându-se o aliterație, ce nu există în original, precum și verbul „*fluturând*”. Din acest punct de vedere versiunea engleză este mai fidelă originalului.

1.4 Perioada Edo (1603-1868)

În perioada Edo (1603-1868) *haiku*-ul a devenit extrem de popular, iar poeții au continuat să exploreze forme tradiționale și să experimenteze noi expresii și tematici.

Matsuo Basho, cel mai important poet din perioada Edo, este considerat părintele haiku-ului modern. Poezia din această perioadă, cunoscută pentru simplitatea și profunzimea sa, a înflorit datorită stabilității aduse de shogunatul Tokugawa. Basho a transformat haiku-ul dintr-o formă rigidă într-o expresie poetică, care surprinde esența efemerității și frumusețea naturii, prin imagini sugestive și introspecție. Spre deosebire de poeziile anterioare, haiku-ul folosește natura pentru a crea imagini puternice, imersând cititorul într-un peisaj unde trăiește emoțiile transmise.

În perioada Edo, Japonia fiind izolată cultural, haiku-ul reflectă o cultură pură, fără influențe externe, iar poezia lui Basho contribuie semnificativ la consolidarea identității culturale japoneze.

1.5 Perioada Meiji (1868- 1912)

Perioada Meiji (1868- 1912) a fost un moment de transformare și inovație pentru poezia japoneză, marcând o tranziție de la tradițiile lirice vechi la forme și teme mai moderne, reflectând complexitatea unei Japonii în curs de schimbare.

Akiko Yosano, poetă feministă și reformatoare socială japoneză, a adus idei noi în literatura japoneză la sfârșitul erei Meiji și în primele etape ale perioadelor Taisho și Showa. Născută în 1878 într-o familie de negustori, a început să scrie poezii la 16 ani, motivată de dorința de a ridica statutul femeii în Japonia. Yosano a folosit poezii tradiționale pentru a exprima realitățile unei noi ere, oferind o voce tinerelor femei din acea perioadă. Poezia ei include teme de actualitate și pacifism [6].

Împăratul Meiji (Mutsuhito, 1852-1912), al 122-lea împărat al Japoniei, a fost esențial în transformarea Japoniei într-o putere modernă. El a scris numeroase poezii waka, reflectând asupra naturii, loialității și schimbărilor sociale. Prin poeziile sale, a încurajat cetățenii să adopte valorile necesare pentru tranziția către modernitate.

În perioada Meiji elementele naturii din poezii sunt înlocuite tot mai mult cu noi mecanisme și tehnologii, ce devin o parte componentă a vieții întregii populații. Un exemplu perfect este ceasul. În trecut în Japonia se utiliza o modalitate extrem de dificilă de a număra timpul, în funcție de anotimp lungimea unei ore varia, se utilizau denumirile zodiacale chinezești și ora se stabilea după poziția soarelui.

Un alt aspect nou în poezie sunt alte direcții și mesaje, spre exemplu pe fonul războaielor și industrializării, acest aspect îl urmărim în opera creată de Akiko Yosano. Dintr-o altă perspectivă, există mult mai multe variante de traducere ale acestor poezii, nu doar sunt mai accesibile, dar și imaginile integrate în acestea sunt ușor percepute de către traducători, reflectând evenimente de doar 200 de ani în urmă.

1.6 Epoca modernă și contemporană (1912- prezent)

Poezia japoneză modernă și contemporană (1912 - prezent) a evoluat prin combinarea influențelor vestice cu tradițiile japoneze, rezultând într-o diversitate de stiluri care reflectă complexitatea culturii japoneze. Poeți precum Shuntaro Tanikawa și Yukio Mishima au continuat să inoveze, integrând teme moderne și stiluri experimentale, evidențiind conflictul între tradiție și modernitate. În poezia modernă, imaginile naturii sunt mai rar întâlnite, iar exemplul prezentat ilustrează contrastul dintre formele poetice din trecut și cele din prezent.

Tanikawa Shuntarō (născut pe 15 decembrie 1931) este un poet japonez contemporan foarte cunoscut, fiind unul dintre cei mai populari și traduși poeți japonezi din perioada postbelică. Tanikawa a devenit cunoscut pentru abordarea sa modernă și inovatoare a poeziei, explorând teme universale precum dragostea, singurătatea, existența umană și natura vieții cotidiene. El a scris peste 60 de volume de poezii și a fost, de asemenea, activ ca traducător, eseist și dramaturg. Tanikawa a tradus numeroase opere literare în japoneză, inclusiv cărți pentru copii și poezie.

Poezia sa continuă să fie citită și admirată nu doar în Japonia, ci și în întreaga lume, fiind tradusă în mai multe limbi. Aceasta este una dinte cele mai populare opere ale lui Tanikawa Shuntaro, de la prima vedere se observă structura și volumul acestei poezii, ce depășește mult un haiku tradițional. Începând de la titlu, este evident că urmărim o operă contemporană, ne îndepărtăm de flori, munți, lanuri de orez și contemplăm viața marțienilor.

Un aspect captivant al poeziei moderne japoneze este utilizarea în abundență a cuvintelor împrumutate, acestea fiind scrise cu simboluri din alfabetul Katakana, de aceea vizual se observă imediat prezența unor astfel de cuvinte. Un alt detaliu este că autorii inventează cuvinte, uneori conectându-le pe cele deja existente de origine japoneză sau străină și, uneori, precum în această poezie, creează onomatopee noi „ネリリし　キルルし　ハララし”, traducerea cărora este o provocare adevărată. În limba engleză s-a încercat traducerea directă „*(neririing or kiruruing or hararaing)*” în timp ce în limba română s-a oferit varianta „*Poate se culcă, se deșteaptă și lucrează*” ce este bazată pe felul în care sună aceste expresii și asemănarea cu unele verbe din limba japoneză. Poezia din limba română este mai completă, însă din alt punct de vedere, se pierde puțin din umorul autorului ce a dorit ca acțiunile marțienilor să nu fie pământești.

Astfel, istoria operei poetice japoneze este o poveste de continuitate și schimbare, în care formele tradiționale și temele culturale sunt reinterpretate și reimaginate pentru a răspunde nevoilor și sensibilităților fiecărei epoci.

2. Procesul de metamorfoză a poeziei japoneze

Poezia japoneză a evoluat semnificativ de la perioada Nara (710-794) până în prezent, reflectând schimbările culturale ale Japoniei. În perioada Nara, *waka* (sau *tanka*) era forma dominantă, axată pe teme naturale și romantice. În perioadele Heian și Kamakura, renga a apărut ca formă colaborativă, iar în perioada Edo haiku-ul s-a dezvoltat, concentrându-se pe imagini sugestive ale naturii. În perioada Meiji, poeții au început să adopte influențe occidentale, iar astăzi poezia japoneză variază de la forme tradiționale la stiluri moderne și libere, abordând teme contemporane și globale.

Altceva este că se pierd anumite nuanțe specifice, dar sensul general poate fi păstrat.

Conform sursei „*The art of haiku*” de Stephen Addiss în Japonia, *haiku*-urile sunt, de obicei, scrise sau tipărite într-o singură coloană, iar majoritatea exemplelor tradiționale urmează un tipar de 5-7-5 silabe. În ultimul secol, poeții japonezi de haiku s-au împărțit între cei care respectă structura tradițională de 17 silabe și cei care nu o fac. În limbi precum engleza, haiku-urile sunt adesea mai scurte din cauza naturii mai compacte a limbii. Un element esențial al haiku-urilor este *kigo*, referințele sezoniere, care adaugă context și atmosferă poeziei. De asemenea, haiku-urile sugerează mai degrabă decât definesc semnificațiile, lăsând loc interpretării. Tradițional, includ și *kireji*, cuvinte de tăiere, ce marchează pauze ritmice și intensifică sensul. Evoluția haiku-ului reflectă schimbările culturale și influențele externe în literatura japoneză [7, p.212].

Aceste opere exprimă gândurile și sentimentele autorilor japonezi, reflectând natura și societatea japoneză, fiind astfel parte a literaturii japoneze. Traducerile joacă un rol important, deoarece autorul original definește structura, iar traducătorul adaugă textura operei. Impactul asupra cititorului depinde atât de autor, cât și de traducător, subliniind importanța traducerilor în istoria literaturii japoneze. De asemenea, formele scurte, cum ar fi tanka, rămân esențiale în literatura japoneză, în contrast cu formele lungi, mai populare în perioada antică. „Traducerea este o activitate foarte complexă și în cadrul ei exercițiul de cultivare a limbii, de îmbogățire a vocabularului, de lărgire a mijloacelor de expresivitate trebuie să fie unul permanent.” [8, p.42]. Iar exemplele prezentate ilustrează eficient această idee.

BIBLIOGRAFIE

1. CONDREA, Iraida. Probleme ale echivalenţei în traducere (în lumina lucrărilor lui R.A. Budagov) . In: Studia Universitatis Moldaviae (Seria Ştiinţe Umanistice), 2011, nr. 4(44), pp. 229-232. ISSN 1811-2668.
2. ACSAN, Ion.日本の抒情詩Din lirica japoneză. Editura Univers, 1970. 265p. ISBN 973-9349-43-9.
3. MARQUES, Kevin. La barrière naturelle de Fuwa, Tous les haïkus sur la nature. 08 mai 2022 [Citat 12.09.2023]Disponibil: https://www.temple-du-haiku.fr/exemples-de-haiku/nature/

4. PETERS, Jo. Arta japoneză de a trăi. Editura For You, 2021. 175p. ISBN 978-606-639-448-2.
5. KONISHI, Jinichi. A History of Japanese Literature. Princeton University Press, 2017. 496p. ISBN 9780691612454.
6. HARDING, Christopher. Yosano Akiko — a great of modern Japanese poetry [Citat 05.02.23] Disponibil: https://engelsbergideas.com/portraits/yosano-akiko-a-great-of-modern-japanese-poetry/
7. ADDISS, Stephen. The Art of Haiku: Its History through Poems and Paintings by Japanese Masters. Shambhala; First Edition 2012. 384 p. ISBN-10: 1590308867.
8. CONDREA, Iraida. Discursul repetat: proverbe și zicători în traducere. In: Integrare prin cercetare și inovare.: Ştiinţe umanistice. Ştiinţe sociale, 10-11 noiembrie 2022, Chișinău. Chisinau, Republica Moldova: Centrul Editorial-Poligrafic al USM, 2022, SU, SS, pp. 40-42. ISBN 978-9975-62-470-1.
9. RENONDEAU, Gaston. Anthologie de la poésie japonaise Classique, Poèmes traduits et réunis par G. Renondeau, Unesco, 1971. 256p. SBN 978-2070280179.
10. POP, Emil Eugen. Poezie japoneză contemporă. Editura Dacia, 1984. 156p